

международным терроризмом и иными проявленными экстремизмом» (7 апреля 2004 года г.Киев). – Минск.2004. – 80 с.

6. Альбац Е.М. Лик недуга.// Е.М. Альбац. Известия. – 1986. – 12 заг.

7. Габиани А.А. Наркотики вчера и сегодня / А.А. Габиани. – Тбилиси. Изд-во «Циратели». – № 2. – 1988. – С. 14–16.

8. Карпович К.А. Уголовно-правовые меры борьбы с распространением наркотиков. Дис. ... канд. юрид. наук. / К.А. Карпович – Ростов-на-Дону, 1992. – С. 62.

9. Мирошниченко А.А. Уголовно-правовая борьба с наркоманией / А.А. Мирошниченко, А.А. Музыка. – К.:Выща сш. Головное изд-во.1988. – С. 25– 29.

10. Оцінка стану злочинності в Україні за 2010 рік. МВС К.2020. – 42 с.

11. Наркотики, социальные. медицинские и правовые аспекты: Справочник/ Авт-сост. И П Кузнецов. С.К. Купрейчик. – Мн. Новое знание. 2001, – 522 с.

12. Основні тенденції проявів злочинності в Україні. – К.: РНБО. – Збірники науково-аналітичних матеріалів за 2010-2015 рр.

13. Інформаційні бюлетені ДПтСУ за 2012–2014 рр. – К.: ДПтСУ, 2015. – 86 с.

14. Статистичні дані ДІАЗ МВС України за 2005–2015 рр. К.: МВС України, 2015. – 122 с.

УДК 343.163(477)

ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВІДМОВИ ПРОКУРОРА ВІД ПІДТРИМАННЯ ДЕРЖАВНОГО ОБВИНУВАННЯ

Грушевська М.І., аспірант
*Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
 імені академіка В.В. Сташиса
 Національної академії правових наук України*

Статтю присвячено дослідженню проблем визначення поняття відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді першої інстанції. Характеризуються підстави відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення та її правові наслідки. Аналізуються проблеми процедури відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення.

Ключові слова: прокурор, державне обвинувачення, відмова від підтримання державного обвинувачення, суд, кримінальне провадження, повноваження прокурора.

Статья посвящена исследованию проблем определения понятия отказа прокурора от поддержания государственного обвинения в суде первой инстанции. Характеризуются основания отказа прокурора от поддержания государственного обвинения и его правовые последствия. Анализируются проблемы процедуры отказа прокурора от поддержания государственного обвинения.

Ключевые слова: прокурор, государственное обвинение, отказ от поддержания государственного обвинения, суд, уголовное производство, полномочия прокурора.

Hrushevskia M.I. DEFINITION AND GENERAL CHARACTERISTIC OF REFUSAL OF THE PROSECUTOR FROM MAINTENANCE OF THE STATE CHARGE

Article is devoted to research of problems of definition of concept of refusal of the prosecutor from maintenance of the state charge of court of the first instance. The bases of refusal of the prosecutor from maintenance of the state charge and its legal consequences are characterized. Problems of procedure of refusal of the prosecutor from maintenance of the state charge are analyzed.

Key words: prosecutor, state charge, refusal of maintenance of the state charge, court, criminal proceedings, powers of the prosecutor.

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми зумовлюється тим, що в умовах реформування законодавства про прокуратуру, яке триває на сьогодні, першочергового значення набуває діяльність прокурора у сфері кримінального провадження, пов'язана із підтриманням державного обвинувачення в суді. Одним із найбільш суперечливих питань щодо участі прокурора у розгляді кримінальних справ судом першої інстанції є відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика підтримання прокурором державного обвинувачення і відмови від нього досліджувалася такими науковцями, як В.С. Зеленецький, П.М. Каркач, Я.О. Ковальова, М. В.Косюта, А.В. Лапкін, В.Т. Малярченко, В.М. Юрчишин та ін. Поряд з цим,

тему відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення досі не можна вважати вичерпаною. Зокрема, потребує з'ясування значення відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення у загальній структурі процесуальної діяльності прокурора у суді.

Метою статті є визначення процесуальної природи відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення, а також формулювання науково обґрунтованої дефініції цього поняття.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на правову регламентацію інституту відмови прокурора від державного обвинувачення у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК), закон не надає дефініцію цього явища. У ст. 340 КПК міститься характеристика процесу-

ального механізму відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення, але визначення цього поняття відсутнє. Це ускладнює розуміння процесуальної природи відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення.

Відповідно, дискусійний характер питань відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення можна пояснити тим, що дане явище розглядається науковцями з різних позицій: як елемент функції підтримання державного обвинувачення в суді прокурором; як інститут кримінального процесуального права; як кримінально-процесуальний акт; як процесуальне повноваження прокурора.

Тож у науковій юридичній літературі наводяться різні визначення поняття відмови. Так, О.Р. Михайленко і В.М. Юрчишин вважають, що «це є не що інше, як призупинення прокурором відповідної активної діяльності, що розпочалася ще на досудовому слідстві в напрямку обвинувачення» [1, с. 51].

В.Ф. Крюков вважає відмову прокурора від підтримання державного обвинувачення одним із наслідків обвинувальної діяльності; особливим процесуальним інститутом, що регулює діяльність державного обвинувача; зміною переконання в обвинуваченні особи, в його запереченні, висловленому в публічній заяві прокурора [2, с. 67].

В.С. Зеленецький визначає відмову як заяву прокурора, звернуту до суду, в якій він повністю чи частково заперечує обґрунтованість обвинувачення і мотивує неможливість його підтримання щодо особи, відданої до суду, фактично закриває в цілому або в окремій частині продовжує обвинувальну діяльність проти даної особи [3, с. 12].

П.М. Каркач під відмовою прокурора від державного обвинувачення розуміє його звернення до суду, в якому він повністю або частково заперечує обґрунтованість обвинувачення і викладає мотиви неможливості його підтримання; припинення прокурором в цілому або в якійсь частині обвинувальної діяльності проти підсудного [4, с. 60].

А.В. Землянхін вважає, що відмова від державного обвинувачення є різновидом кримінально-процесуальних актів і виражається у відмові посадової особи, яка здійснює кримінальне переслідування по відношенню до обвинуваченого (підсудного), від обвинувальної тези і обвинувальної діяльності, коли вона доходить висновку про неспроможність такої тези і такої діяльності і неможливості подальшого продовження кримінального переслідування повністю чи у визначеній частині [5, с. 8].

А.В. Лапкін вказує, що відмова прокурора від державного обвинувачення – це повне або часткове заперечення прокурором обґрунтованості державного обвинувачення, оформлене у вигляді мотивованої постанови, зверненої до суду, в результаті якого прокурор припиняє обвинувальну діяльність проти підсудного, а суд – закриває справу, якщо проти цього не заперечує потерпілий [6, с. 97].

В.Т. Маларенко та І.В. Вернидубов вважають, що під відмовою прокурора від дер-

жавного обвинувачення в суді слід розуміти постанову прокурора, звернену до суду й приєднану до справи, в якій він повністю або частково заперечує обґрунтованість обвинувачення та мотивує неможливість його підтримання, де-факто і де-юре припиняючи в цілому чи в якійсь частині продовження обвинувальної діяльності проти даної особи [7, с. 33].

З даних визначень випливає, що відмова прокурора від державного обвинувачення має два аспекти: матеріально-правовий і процесуально-правовий, які слід розглядати в єдності. Постанова прокурора з цього приводу є офіційним документом, в якому зафіксована відмова в матеріально-правовому аспекті, і лише після складання якої, погодження з прокурором вищого рівня і передання суду, прокурор припиняє обвинувальну діяльність. Однак пов'язувати визначення даного явища зі складанням постанови, на наш погляд, є помилковим, оскільки складання відповідної постанови є засобом процесуального оформлення відповідного рішення прокурора, однак не розкриває його змістовних ознак.

На наш погляд, визначення відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення має бути пов'язане із такою її сутнісною характеристикою, як зміна чи корегування процесуальної позиції прокурора у суді. На це вказує і поміщення вказаних положень у § 2 «Межі судового розгляду» Глави 28 «Судовий розгляд» КПК України. Питання відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення регламентуються там одночасно з врегулюванням зміни прокурором державного обвинувачення та висуненням додаткового обвинувачення. Всі ці рішення об'єднує спільна правова природа – зміна процесуальної позиції прокурора в суді першої інстанції, яку він займає при підтриманні державного обвинувачення.

На підставі викладеного, загальне визначення можна сформулювати так. Відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення – це різновид зміни правової позиції прокурора у суді першої інстанції, який передбачає заперечення прокурором обґрунтованості державного обвинувачення і припинення прокурором обвинувальної діяльності проти обвинуваченого, наслідками якого є закриття кримінального провадження судом або набуття ним статусу приватного залежно від процесуальної позиції потерпілого.

Іншою проблемою у визначенні процесуальної природи відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення є те, є вона правом чи обов'язком прокурора. З одного боку, вказівка у ч. 1 ст. 340 КПК України на те, що за відповідних підстав прокурор «повинен відмовитися від підтримання державного обвинувачення», однозначно вирішують це питання на користь того, що відмова є обов'язком прокурора. З іншого боку, випадки відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення на практиці є настільки рідкісними, що дозволяють вести мову про систематичне невиконання державними обвинувачами вказаного обов'язку. Отже, формально відмова від підтримання

державного обвинувачення є процесуальним обов'язком прокурора, який він повинен виконувати у тому випадку, коли в результаті судового розгляду дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується. Однак відсутність правових механізмів забезпечення його виконання, значні соціально-психологічні проблеми, які постають перед прокурором у кожному випадку відмови, зумовлюють той факт, що прокурори на практиці не відмовляються від підтримання державного обвинувачення, а продовжують його підтримувати аж до ухвалення судом виправдувального вироку. Конкретними засобами, за допомогою яких можна домогтися належного виконання прокурорами даного обов'язку, є підвищення рівня правосвідомості і дотримання професійної етики прокурорами, а також напрацювання практики притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності за невиконання цього обов'язку.

Закон України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. дає достатні підстави для цього, закріпивши у ч. 1 ст. 43 широкий перелік підстав притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності, в т. ч. невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків. Одночасно, згідно із ч. 3 ст. 43 цього Закону, виправдання особи або закриття стосовно неї судом кримінального провадження не може бути підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурора, який здійснював процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та/або підтримання державного обвинувачення у цьому провадженні, крім випадків умисного порушення ним вимог законодавства чи неналежного виконання службових обов'язків. Вказана норма повністю поширює свою дію і на випадки відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення. Таким чином, підставою притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності є не факт обґрунтованої відмови від підтримання державного обвинувачення, а, навпаки, випадок, коли прокурор за наявності передбачених законом підстав для цього не прийняв рішення про відмову від підтримання державного обвинувачення.

Відмова прокурора від державного обвинувачення можлива внаслідок його висновку (переконання), що дані судового розгляду не підтверджують пред'явленого особі обвинувачення. Таке переконання формується в результаті об'єктивної оцінки зібраних по справі доказів і відповідно до вимог закону, якими керується прокурор. Висновок прокурора, що обвинувачення, пред'явлене особі, не підтверджується, є єдиною матеріально-правовою підставою для відмови. Цей висновок в рівній мірі базується на внутрішньому переконанні прокурора, що сформувалося в результаті об'єктивної оцінки зібраних по справі доказів, і вимогах закону, якими керується прокурор і які зобов'язують його об'єктивно, повно і всебічно дослідити обставини справи і за відповідних умов дійти до висновку про потребу відмови від державного обвинувачення.

Водночас необхідно враховувати, що до рішення про відмову від підтримання державного обвинувачення прокурора приводять конкретні причини, а саме: 1) невірна оцінка доказів, зібраних під час досудового слідства; 2) виявлення під час судового розгляду якісно нових обставин, які «зламали» всю систему обвинувачення; 3) виявлення фактів грубих порушень закону на досудовому слідстві [4, с. 59]. Всі ці причини вказують на зміни у фактичних обставинах справи і впливають із недоліків, прорахунків чи явних порушень, які мали місце на досудовому слідстві. В окремих випадках це ставить питання про компетентність і відповідальність слідчого та прокурора-процесуального керівника досудовим розслідуванням. Оскільки саме цей прокурор в суді підтримує державне обвинувачення у даному кримінальному провадженні, то рішення про відмову фактично означає визнання ним власних прорахунків на стадії досудового розслідування. Це також призводить до небажання прокурорів відмовлятися від підтримання державного обвинувачення.

Відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення означає, що прокурор дійшов висновку про невинуватість підсудного, про те, що обвинувачений має бути виправданий. Отже, вона можлива лише за наступних підстав: а) коли не встановлено події злочину; б) коли у діянні підсудного немає складу злочину; в) коли не доведено участі підсудного у вчиненні злочину. В жодних інших ситуаціях відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення не має місця. Це означає, що відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення фактично повинна відбуватися в усіх ситуаціях, коли під час судового розгляду виявляються підстави для ухвалення виправдувального вироку. Проте кількість відмов від підтримання державного обвинувачення в десятки разів менша, ніж виправдувальних вироків.

З іншого боку, в результаті відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення кримінальне провадження закривається. Це має місце як у разі, коли потерпілий не виявив бажання підтримувати обвинувачення в результаті відмови, так і у випадках відмови від обвинувачення, яке набуло статусу приватного, потерпілого (до яких прирівнюється повторне неприбуття в судове засідання потерпілого, який був викликаний у встановленому КПК порядку, без поважних причин або без повідомлення про причини неприбуття). У зв'язку з цим, дослідники вважають українське законодавство несправедливим у порівнянні з зарубіжним у зв'язку з тим, що воно не передбачає можливості винесення виправдувального вироку, якщо прокурор відмовився від обвинувачення [8, с. 58]. Такі міркування є цілком справедливими, адже саме виправдувальний вирок є остаточною констатацією повної і безумовної реабілітації обвинуваченого.

Хоча закон і не диференціює відмову прокурора від підтримання державного обвинувачення, у науковій юридичній літературі виділяють окремі її види: 1) повна відмова –

заперечення прокурором державного обвинувачення у повному обсязі; 2) часткова, при якій прокурор відмовляється від державного обвинувачення підсудного у вчиненні одного або кількох злочинів, залишаючи обвинувачення особи у вчиненні інших злочинів; 3) комбінована – коли прокурор повністю відмовляється від державного обвинувачення стосовно однієї особи, в той час як щодо іншої – лише в частині обвинувачення [7, с. 34].

Часткову відмову прокурора від державного обвинувачення не можна ототожнювати зі зміною обвинувачення, яка передбачена ст. 338 КПК. Характер цих явищ, а також їх процесуальні наслідки різні. Зміна обвинувачення означає зміну обсягу або змісту обвинувачення (в частині кваліфікації тощо). Відмова ж від підтримання державного обвинувачення передбачає заперечення обґрунтованості всього або частини обвинувачення. Відповідно, зміна обвинувачення не передбачає припинення обвинувальної діяльності прокурора і закриття кримінального провадження, як відмова від підтримання державного обвинувачення. Але правова природа як зміни державного обвинувачення, так і відмови від нього є єдиною і передбачає зміну правової позиції прокурора у суді першої інстанції, тож ці явища треба розглядати в одному контексті.

Процесуальним оформленням відмови від державного обвинувачення є винесення прокурором відповідної мотивованої постанови. Ця постанова складається з трьох частин: вступної, описово-мотивувальної та резолютивної. Вона має значне процесуальне значення, оскільки завдяки цьому документу є можливість оцінити обґрунтованість і законність рішення прокурора про відмову. Тому вимоги щодо змісту і форми даної постанови повинні бути закріплені нормативно. Вказана постанова набуває процесуального значення для суду лише після її погодження прокурором вищого рівня в порядку, передбаченому ст. 341 КПК. Для складення та погодження відповідного процесуального документа суд за клопотанням прокурора відкладає судові засідання та надає прокурору необхідний для цього час.

У зв'язку із цим слід звернути увагу на деякі негативні аспекти відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення. Так, пропозиція прокурора не може бути відкинута судом, навіть якщо прокурор: 1) помиляється в оцінці події чи діяння обвинуваченого; 2) невірно тлумачить матеріальні чи процесуальні норми права; 3) хибно оцінює докази; 4) недостатньо аргументує чи мотивує рішення про відмову; 5) зловживає своїм службовим становищем. У такому випадку відмова прокурора від

державного обвинувачення є необґрунтованою. Внаслідок цього, якщо відповідне процесуальне рішення прокурора погоджене прокурором вищого рівня, а потерпілий не вимагає продовжувати розгляд справи, суд зобов'язаний прийняти рішення про закриття кримінального провадження. Таке рішення неминуче є необґрунтованим, а отже – незаконним, а суд у такій ситуації виявляється зв'язаним процесуальною позицією прокурора. Однак втрутитися у цю ситуацію суд не вправі, оскільки це може розцінюватися як прояв «обвинувального ухилу» з його боку. Тож питання щодо ролі суду в оцінці законності й обґрунтованості рішення прокурора про відмову від підтримання державного обвинувачення потребує додаткових наукових досліджень.

Висновки. На підставі викладеного можна констатувати, що лише комплексне вирішення всіх процесуальних, організаційних і морально-психологічних проблем, що виникають у сфері застосування прокурорами повноваження відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, дасть змогу повною мірою використовувати позитивні можливості відмови прокурора від державного обвинувачення, а отже – на належному рівні виконувати покладені на неї функції і завдання. До того часу норми закону стосовно відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення можна вважати фактично не діючими.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Михайленко О.Р. Проблеми відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді / О.Р. Михайленко, В.М. Юрчишин // Юридична Україна. – 2004. – № 4. – С. 50–55.
2. Крюков В. Ф. Отказ от государственного обвинения: дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность» / В.Ф. Крюков. – Воронеж, 1996. – 188 с.
3. Зеленецкий В.С. Отказ прокурора от государственного обвинения / В.С. Зеленецкий. – Харьков, Изд-во Харьк. юрид. ин-та, 1979. – 116 с.
4. Каркач П.М. Державне обвинувачення в суді за новим кримінальним процесуальним законодавством України : [навч. посіб.] / П.М. Каркач. – Х.: Право, 2013. – 184 с.
5. Землянухин А.В. Отказ от обвинения в системе уголовно-процессуальных актов: дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность» / А.В. Землянухин. – Саратов, 2005. – 190 с.
6. Лапкін А.В. Роль прокурора в забезпеченні прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному судочинстві України : [монографія] / А.В. Лапкін. – Х.: Право, 2012. – 264 с.
7. Маляренко В.Т. Про відмову прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді та її правові наслідки / В.Т. Маляренко, І.В. Вернидубов // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 4. – С. 31–40.
8. Павлишин А.А. Відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді / А.А. Павлишин // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 2. – С. 54–61.